Aspecte morfosintactice ale textelor religioase din secolul al XVI-lea

Luminiţa HOARŢĂ CĂRĂUŞU[*]

Key-words: *passive structures, modal-auxiliary, aspect-auxiliary, compound verbal forms, morphematic structure, flexional verbal forms*

1. Construcţia pasivă

În lucrările de gramatică istorică, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 şi 1640, se consideră că pasivul se exprimă prin două forme: *pasivul cu realizare reflexivă* şi *pasivul cu verbul auxiliar „a fi*". Gabriela Pană Dindelegan este de părere că textele religioase traduse „atestă circulaţia paralelă a celor două forme de pasiv" (Pană Dindelegan 2003: 136).

1.1. Pasivul cu pronume reflexiv

Reflexivul cu valoare pasivă „este mult mai frecvent decât astăzi" (Frâncu 2009: 90). Aceeaşi părere are şi Gabriela Pană Dindelegan care opinează că aşa-numita „construcţie reflexiv-pasivă" este „mai frecventă în limba veche decât în limba cultă actuală" (Pană Dindelegan 2003: 136):

> *Nu se va da* aceştii rude nece un semn (Coresi 1889: 89); Iară cine n'are şi cât are, *lua-se-va*[1] de la el (Coresi 1889: 79); În ce măsură veţi măsura, *măsura-se-va* voao şi *se va adauge* voao ce auziţi (Coresi 1889: 79).

Specifice exemplelor anterioare sunt *valoarea principal-pasivă* şi cea *secundar-impersonală*. În privinţa pasivului cu pronume reflexiv, Gabriela Pană Dindelegan vorbeşte despre o aşa-zisă „exprimare solidară a valorilor «pasivă» şi «impersonală»", susţinând ideea existenţei unei valori „impersonal-pasive" (Pană

[*] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi.

[1] Referitor la postpunerea cliticelor pronominale şi a auxiliarului în limba română veche, Gabriela Pană Dindelegan îşi exprimă ideea potrivit căreia „în limba veche, construcţii de tipul: *făcut-am, spusu-ţi-l-am, închinare-aş, pedepsi-l-voi*, cu cliticul postpus/ cu cliticele pronominale postpuse şi cu auxiliarul postpus sunt curente" (Pană Dindelegan 2003: 139). Se ştie că „în latină şi în primele faze ale limbilor romanice se obişnuia a pune întâi cuvântul accentuat şi apoi pe cel neaccentuat (o conjuncţie, adverb sau un pronume aton)" (Frâncu 1982: 83). După cum a arătat W. Meyer-Lübke (*Zur Stellung der tonlosen Objektspronomina*), „pronumele personale atone erau întotdeauna enclitice în latină şi în alte limbi indoeuropene, situaţie păstrată de limbile romanice în faza lor primitivă" (Meyer Lübke, apud Frâncu 1982: 83); „în româna veche din secolul al XVI-lea encliza pronumelor atone era foarte frecventă atât în textele bisericeşti, cât şi în documentele particulare" (Frâncu 1982: 83).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

Dindelegan 2003: 96), datorată „absenţei agentului, precum şi utilizării numai la persoana a treia” (Pană Dindelegan 2003: 136). Şi în *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ediţia nouă (GALR 2005, II: 141) se vorbeşte despre un aşa-numit „pasiv-impersonal”, care se deosebeşte de impersonal prin faptul că „paradigma pasiv-impersonală poate avea două forme, pentru persoanele 3 şi 6 (*Se ştie rezultatul – Se ştiu rezultatele)*, în timp ce paradigma impersonală are o unică formă de persoana a 3-a (*Se merge pe jos*)” (GALR 2005, II: 142).

În privinţa *exprimării-neexprimării complementului de agent* la forma pasivului cu pronume reflexiv, C. Frâncu este de părere că reflexivul cu valoare pasivă „de obicei nu este însoţit de complementul de agent, rămas subînţeles” (Frâncu 2009: 90). Gabriela Pană Dindelegan consideră că, „în construcţia reflexiv-pasivă, exprimarea agentului este mai frecventă în limba veche decât în româna actuală” şi că, „spre deosebire de româna actuală, unde construcţia reflexiv-pasivă se utilizează de preferinţă cu agentul neexprimat, în limba veche, exprimarea agentului este la fel de frecventă pentru ambele tipuri de construcţii, neexistând o specializare în acest sens” (Pană Dindelegan 2003: 136). În textele religioase traduse avute în vedere în lucrare, am identificat atât exemple în care pasivul reflexiv are complement de agent exprimat, cât şi exemple în care complementul de agent nu se exprimă la această formă a pasivului:

> Şi *se boteza* toţi în reul Iordanului *de el* (Coresi 1889: 71); În vremea aceea vine Is. de în Nazaretul Galileiului şi *se boteză de Ioann* în Iordan (Coresi 1889: 79); După aceea spic de-aciea *se înple* de grău în spice (Coresi 1889: 79); *Spurca-se-vor* căile lui în toată vreamia, *lua-se-vor* judecările tale de faţa lui (Coresi 1976: 61/25).

1.2. Pasivul cu verbul auxiliar *a fi*

Pasivul cu verbul auxiliar *a fi*[2] sau perifraza *a fi* + *participiu* este „apărută mai târziu pe terenul limbii române, folosită mai rar, din cauza sensului său terminativ dat de participiu: ea exprimă mai mult rezultatul acţiunii decât faptul că subiectul gramatical suferă acţiunea făcută de agent” motiv pentru care, „acest pasiv este, de obicei, însoţit de complementul de agent” (Frâncu 2009: 91). Oferim exemple din texte vechi religioase în care pasivul cu *a fi* este însoţit sau nu de complementul de agent:

> Şi *ispitit să fie de bătrâni şi de mai mari preoţi şi de cărtulari* (Coresi 1889: 90); Iară ceştea ce *sînt* în spini *semănaţi* ce aud cuventul (Coresi 1889: 78); Şi ceea ce *sînt* pre pământ bun *semănaţi* ce aud cuventul şi-l priimesc (Coresi 1889: 78); Şi *aruîncat să fie* în mare şi să te ară săblâzni mâna ta (Coresi 1889: 93).

Specifică pasivului cu *a fi*, în textele religioase din secolul al XVI-lea, este atât *postpunerea*[3] *auxiliarului*, cât şi *antepunerea* lui:

[2] Referitor la modurile şi timpurile la care se poate afla verbul auxiliar *a fi* în construcţia pasivă în discuţie, vezi Minuţ 2002: 131−133.

[3] Referindu-se la formele de perfect compus cu auxiliarul postpus din limba româna veche (1521−1640), C. Frâncu este de părere că „auxiliarul perfectului compus era postpus participiului la început de frază sau de propoziţie, căci regula topicii vechi româneşti şi romanice nu admitea începerea unei structuri sintactice cu un element neaccentuat” (Frâncu 2009: 113).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

Şi *ucis va fi* şi atreia zi va învie (Coresi 1889: 90); Că *lăudat iaste* păcătosul în pohtirile sufletului său (Coresi 1976: 60/23); Cui veţi lăsa păcatele, *lăsate vor fi*; cui le veţi ţinea, *ţinute vor fi* (Coresi 1998: 37/5); Şi cu aleşii *ales veri fi* (Coresi 1976: 87/29); De mult să-l chinuiască şi *ocărît fi-va* cum *easte scris* (Coresi 1889: 91); Ca grăunţul de muştari ce când *semănat va fi* în pământ, mai mică easte de toate seminţele pământului (Coresi 1889: 79); E acestea *scrise sânt* să creadeţi că Iisus iaste fiiul lu Dumnedzeu (Coresi 1998: 38/11); Şi ucide-vor el când *va fi ucis* a treea zi va învie (Coresi 1889: 92); Derepce *au fost tremis* Ioan Botedzătoriul (Coresi 1998: 35/12); Multe amu şi alte seamne făcu Iisus naintea ucenicilor lui, ce *nu sânt scrise* în cartea aceasta (Coresi 1998: 38/3).

Uneori, formele cu auxiliar postpus pot alterna cu cele cu auxiliar antepus:

Au doară lumina aprinde-se-va supt ciubăr *pusă să fie* sau supt pat nece într'un chip ce în sveştnic *pusă să fie* nu easte amu taină, ce să nu se ivescă nece *va fi ascunsă* (Coresi 1889: 79).

Complementul de agent este introdus în marea majoritate a textelor prin prepoziţiile *de* sau *de către*, el „apărând, de regulă, după verb, dar fiind şi cazuri când precede verbul" (Frâncu 2009: 179):

Eu *pus sînt* împărat *de el* (Coresi 1976: 36/6); Şi *fu rugatu de episcupii* din Asia să scrie în aleanul eriticilor lui Corint şi lu Evion (Coresi 1898: 32/8).

Complementul de agent poate fi precedat şi de prepoziţia *prin*[4]:

Întru lume era şi lumea *prin elu fu făcută* şi lumea pre elu nu cunoscu (Coresi 1998: 31/5); Toate *prin elu făcute sânt* (Coresi 1998: 33/8).

Pasivul nemarcat, numit şi *pasiv lexical* sau *pasiv cu marcă zero* (GALR 2005, II: 137) este reprezentat de participiile verbelor tranzitive:

Şi muiarea oarea carea era de-i cura sânge, de doi-spre-zece ani şi mult *chinuită* de mulţi vraci (Coresi 1889: 81); Şi când aud, aciea vine dracul şi iea cuventul *semănat* întru inimile lor (Coresi 1889: 78).

Din *perspectivă sintactică*, în timp ce pasivul reflexiv se constituie într-un „predicat verbal simplu" (GALR 2005, II: 244), pasivul cu operatorul *a fi* are funcţia sintactică de *predicat verbal complex.* Structura *predicatului complex* mai poate fi alcătuită (pe lângă structura „operator pasiv + suport semantic") din „operator modal, operator aspectual, operator copulativ + suport semantic" (GALR 2005, II: 253):

Că *nu putea încăpea* neci pre porţi (Coresi 1889: 74); Cine *poate lăsa* pecatele, fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 74); *N-am venit a chema* derepţii ce pecătoşii pre pocăinţă (Coresi 1889: 75); Celui *nu-s destoinic* a me pleca să desleg cureaoa călţunului lui (Coresi 1889: 71); Tu *eşti fiiul* mieu iubit (Coresi 1889: 72).

2. Predicatul complex cu operator modal şi aspectual

În lucrările de gramatică istorică, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 şi 1640, se consideră că „predicatul complex, format din verbe modale şi de aspect şi infinitiv este mai frecvent decât în limba actuală" (Frâncu 2009: 344).

[4] Despre prepoziţia *pren* care introduce complementul de agent vorbeşte C. Frâncu: „remarcăm, de asemenea, folosirea complementului de agent generat de reflexivul cu valoare pasivă şi introdus prin prepoziţia *pren*" (Frâncu 2009 : 179).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

2.1. Predicatul complex cu operator modal

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semi-auxiliare de modalitate poate avea următoarea structură:

a1. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la viitor 1 indicativ + verbul de bază la infinitiv prezent fără prepoziţia morfem *a*:

> Derept amu grăesc voao. *nu veţi avea a sfrăşi* cetăţile creştinilor, până va veni fiiul omenesc (Coresi 1889: 20).

a2. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent cu prepoziţia morfem *a*:

> Şi mulţi de naşterea lui bucura-se-vor. fi-va amu mare naintea Domnului. şi vin şi mălvăjie *să nu aibă a bea* (Coresi 1889: 114).

b1. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziţia morfem *a*:

> Nu ve temereţi de ceea ce ucig trupul, sufletul *nu pot ucide* (Coresi 1889: 21); Temeţi-ve mai vrătos de cela ce *poate* sufletul şi trupul *piearde* întru adânc (Coresi 1889: 21); Faţa ceriului ştiţi a judeca. e semnele vremiei aceştiea *nu puteţi ispiti* (Coresi 1889: 36); Cine *poate lăsa* pecatele, fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 74); Cum *poate* drac pre drac *goni* (Coresi 1889: 77); Şi de va înpărăţiea de ea-şi înpărţi-se, *nu poate sta* împărăţiea aceea (Coresi 1889: 77); Că *pot* supt umbra lui, păsările ceriului *odihni* (Coresi 1889: 79); Is. zise lui. însă de *poţi crede*, toată puterea a credinciosului (Coresi 1889: 92); Acestă rudă. cu nemică *nu poate eşi* (Coresi 1889: 92); Şi când veţi vrea, *puteţi* lor *face* bine (Coresi 1889: 104); Cine easte acesta ce grăieaşte hule. cine *poate lăsa* pecatele. fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 126); Au *poate* orb pre orb *duce*. nu vor cădea amândoi în groapă (Coresi 1889: 129).

b2. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziţia morfem *a*:

> Şi aduş el la ucenicii tei şi *nu putură* el *vindeca* (Coresi 1889: 39); Atunce mersără ucenicii cătră Is. zise lui. derep-ce noi *nu putum goni* el (Coresi 1889: 39); Şi merse el în casă, ucenicii lui întrebară el însuşi. că ce *nu putum goni* el (Coresi 1889: 92); Alţii mântueaşte. pre eluşi *nu putu mântui* (Coresi 1889: 109); Şi se mira că pesti el în beserecă. deca eşi *nu putu grăi* cătr'enşii (Coresi 1889: 114)

b3. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la conjunctiv prezent:

> *Nu putu* nece de unul *să se vindece* (Coresi 1889: 136).

b4. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la optativ-condiţional prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziţia morfem *a*:

> Ruga el şi în genuche căzu naintea lui. şi grăi lui. că de-i vrea *putea-m'ai curăţi* (Coresi 1889: 73).

b5. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la conjunctiv prezent:

> Că de aciea *nu putea* el a eavea în cetate *să între* (Coresi 1889: 73); Că *nu putea* ei nece păine *să mănânce* (Coresi 1889: 77).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

b6. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziţia morfem *a*:

Şi aciea adunară-se mulţi. că *nu putea încăpea* neci pre porţi (Coresi 1889: 74); Şi nece cu verigi niminea *nu*-l *putea lega* (Coresi 1889: 80); Şi nimea *nu*-l *putea* el *munci* (Coresi 1889: 80); Vineră cătr'ensul muma şi fraţii lui. şi *nu putea grăi* cătră el derept nărodul (Coresi 1889: 134).

b7. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziţia morfem *a*:

Şi de-aciea pilde multe grăiea lor cuventul. cât *să poată auzi* (Coresi 1889: 79); Şi eară să fii tăcut, şi *să nu poţi grăi* până în ziua ce va fi acesta (Coresi 1889: 114).

c1. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ viitor 1 + verbul de bază la infinitiv prezent:

Şi cui *va vrea* fiiul *a descoperi* (Coresi 1889: 24); Cine *va vrea* întăiu *a fi*, să fie tuturora de apoi (Coresi 1889: 93).

c2. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

Ce *vru a se întreba* în cuvinte cu robii lui (Coresi 1889: 41).

d1. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent:

Adecă ucenicii fac ce *nu se cade a face* sâmbăta (Coresi 1889: 24); Ce *nu* i *se cade* lui *a mânca* nece celora ce era cu nusul numai popilor unora (Coresi 1889: 24); Deci *cade-se* sâmbăta bine *a face* (Coresi 1889: 25); *Nu* ţi *se cade* şi ţie *a milui* megieaşul teu ca eu tine milui (Coresi 1889: 42); Că *se cade* fiiul omenesc mult *a chinui* (Coresi 1889: 90); Că Ilie *cade-se a veni* înainte (Coresi 1889: 91); Întrebară el. să *se cade* bărbatul muearea *a*'şi *lăsa* (Coresi 1889: 94); Ce adever calea lu Dumnezeu înveţi. *cade-se* dajde *a da* împeratului au nu (Coresi 1889: 100); Şi a toate limbile *cade-se* 'nainte *a propovedui* Evanghelia (Coresi 1889: 102); Ce faceţi, ce *nu se cade a face* sâmbăta (Coresi 1889: 127); Că *se cade* fiiul omenesc mult *a chinui* (Coresi 1889: 138).

d2. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la conjunctiv prezent:

De aciea începu Is. a spune ucenicilor lui, că *se cade* lui *să margă* în Ierusalim (Coresi 1889: 37).

d3. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent:

Ce *nu* i *se cădea a mânca*, numai popilor (Coresi 1889: 75); Ce *nu* i *se cădea a mânca*, fără unui preut (Coresi 1889: 127).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

2.2. Predicatul complex cu operator aspectual

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semiauxiliare de aspect poate avea următoarea structură:

a1. verbul semiauxiliar de aspect *a începe* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

> *Începură a zmulge* spice şi *a mânca* (Coresi 1889: 24); Şi *începu a se afunda*, strigă grăi doamne mântueşte-me, şi acie tinse mâna Is. luo el şi grăi lui puţină credinţă derep-ce te spăreşi (Coresi 1889: 33); De aciea *începu* Is. *a spune*, ucenicilor lui, că se cade lui să margă în ierusalim (Coresi 1889: 37); *Începu a propovedui* mult (Coresi 1889: 73); Şi *începură* ucenicii lui cale *a face* (Coresi 1889: 75); Şi *începură a ruga* el, să trecă de hotarăle lor (Coresi 1889: 81); *Începu* în gloate *a învăţa* (Coresi 1889: 82); Şi *începu* ei *a tremite* doi câte doi, şi dede lor despus pre duhure necurate (Coresi 1889: 83); În vremea aceea eşiră fariseii *începură a se întreba* cu Is. căuta de la el semne de în ceriu (Coresi 1889: 89); Şi nu'şi sfii cuventul grăi. şi luo pre el Petru. *începu a apăra* lui (Coresi 1889: 90); Toate amu puterile sunt de la Dumnezeu. *începu* Petru *a grăi* lui (Coresi 1889: 95); În vremea aceea luo Is. doi-spre-zece ucenici. *începu* lor *a grăi* ce vrea lui să fie (Coresi 1889: 96); Şi auzi că Is. nazareninul easte *începu a striga* şi grăiea (Coresi 1889: 97); Şi merse Is. în beserecă *începu a goni* vânzătorii şi cumpărătorii de în beserecă (Coresi 1889: 98); Nece eu grăesc voao cu acui putere acestea tac. şi *începu* lor în pildă *a grăi* (Coresi 1889: 99); Respunse lor *începu a grăi*, păziţi-ve să nu cine-va voi să înşale (Coresi 1889: 102); Mănâncă cu noi. ei *începură a se întrista* şi *a grăi* lui (verbul *a începe* este neexprimat) (Coresi 1889: 105); Şi *începură a săruta* el şi a grăi (verbul *a începe* este neexprimat) (Coresi 1889: 109); După aceea amu mulţi *începură a face* poveste (Coresi 1889: 113); Şi nu *începereţi a grăi întru voi* (Coresi 1889: 120); Şezu. şi toţi de în beserecă ochii le era căuta pr'ensul. *începu a grăi* către'nşii (Coresi 1889: 123); Şi *începură a cugeta* cărtularii şi fariseii grăiră (Coresi 1889: 125-126); Şi *începu a grăi*. şi-l dede el mumă-niei lui, luară frică toţi (Coresi 1889: 131); *Începu a uda* piciorele lui cu lacrăme (Coresi 1889: 132); Zioa *începu a se pleca* (Coresi 1889: 138).

a2. verbul semiauxiliar de aspect *a înceta* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la gerunziu:

> Sărutătură nu-mi dedeşi. aceasta de când am întrat. *nu încetă sărutându*-mi picioarele (Coresi 1889: 133).

3. Verbul (structuri analitice la nivel de flexiune)

În lucrarea de faţă ne oprim asupra formelor flexionare verbale, care, în gramaticile limbilor flexionare, sunt denumite „compuse", „analitice" sau „perifrastice". Vom identifica acest tip de forme verbale flexionare în *Tetravanghelul* lui Coresi (reimprimat dupe ediţia primă din 1560-61 de Arhiereul Dr. Gerasim Timuş Piteştenu), tipărit la Bucureşti, la Tipografia Cărţilor Bisericeşti, în 1889.

Relevantă pentru descrierea structurii morfematice a acestor tipuri de forme (analitice), în cadrul demersului nostru, este, considerăm, distincţia bloomfieldiană între *bound forms* şi *free forms* („morfeme legate", respectiv „morfeme libere") (cf. Zugun 1980: 43).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

O distincţie fundamentală pentru problema structurilor analitice la nivel de flexiune este cea dintre *perifrazele verbale lexicale* şi *formele verbale compuse şi supracompuse* (cf. Frâncu 1983−1984: 24).

3.1. Modul indicativ

3.1.1. Perfectul simplu perifrastic[5]

şi se sculă după el merse. Şi *fu şezând* la masă în casa lui (Coresi 1889: 74).

3.1.2. Perfectul compus

că *murit-au*[6] amu acela ce căuta sufletul coconului (Coresi 1889 : 4); că Ilie *au venit*. Şi făcură lui câte vrură (Coresi 1889 : 91); că îngerilor tei *zis-ai* să te ferească (Coresi 1889 : 5); nu vă pare că *am venit* [7]să sparg ce să înplu (Coresi 1889 : 7).

3.1.3. Viitorul

de în tine amu *eşi-va* judeţ, acela ce *va paşte* oamenii miei creştinii (Coresi 1889 : 3); Duceţi-vă şi ispitiţi a vedea acel cocon. Când *veţi afla* spuneţi-mi (Coresi 1889 : 3); şi fii aciea până când *voiu*[8] *zice* (Coresi 1889 : 3); De în Eghipet *chema-voi* fiiul mieu (Coresi 1889 : 3); să se izbândescă zicerea prorocilor, că Nazorei *zicese-va* (Coresi 1889 : 4); eu amu botez voi cu apă întru pocăinţă, *veni-va* după mine (Coresi 1889 : 4); celui nu-s destoinic călţunii a purta, acela voi *va boteza* cu Duhul sfânt (Coresi 1889 : 4); Celui e lopata în mânile lui. Şi *curăţi-va* area lui şi *aduna-va* grîul lui în jitniţe. E plevele *va arde* în focul nestins[9] (Coresi 1889 : 4); să ştiţi că aproape

[5] C. Frâncu remarcă „folosirea frecventă în naraţiuni, la Coresi, ca forme de «al doilea plan», corespunzând perfectului simplu din «primul plan», a formelor de tipul *fu şezând*, înlocuite în textele nordice prin formele supracompuse de tipul *au fost şezând*. Cu alte cuvinte, una din explicaţiile apariţiei frecvente a formelor supracompuse din textele nordice vechi şi din graiurile nordice actuale este înlocuirea perfectului simplu din construcţiile de tipul *fu şezând* cu perfectul compus, având ca rezultat forma supracompusă *au fost şezând (imperfect perifrastic*, vezi Frâncu 2009: 305). Este un caz clar în care forma compusă a dat naştere formei supracompuse prin tendinţa cunoscută de înlocuire a perfectului simplu cu perfectul compus" (Frâncu 1983−1984: 29−30). „Formaţiile aspectuale cu *a fi* + *gerunziu* sunt în primul rând de origine latină şi în slava veche ele nu erau vii, ci preluări din greacă prin traducerile bisericeşti" (Frâncu1983−1984: 30).

[6] „Norma tuturor variantelor literare din perioada 1532−1640 prevedea la persoana a 3-a sg. şi pl. forma de auxiliar *au* şi marea majoritate a textelor folosesc această formă. Din *au* (explicat etimologic la pers a III-a sg. prin influenţa persoanei a III-a pl. (au < *habunt*) sau din *habuit* s-a ajuns în zonele nordice şi în Banat la *o*, prin asimilare reciprocă (la fel ca în conjuncţia *au* > *o*), iar în zonele sudice (Ţara Românească, Oltenia, sudul Moldovei) s-a creat o formă analogică *a*, devenită normă literară în secolul al XIX-lea)" (Frâncu 2009: 111−112).

Referindu-se la formele de perfect compus cu auxiliarul postpus din limba română veche (1521−1640), C. Frâncu este de părere că „auxiliarul perfectului compus era postpus participiului la început de frază sau de propoziţie, căci regula topicii vechi româneşti şi romanice nu admitea începerea unei structuri sintactice cu un element neaccentuat" (Frâncu 2009: 113).

[7] În situaţiile când „perfectul compus nu era focalizat la stânga, se folosea, de regulă, forma cu auxiliarul antepus" (Frâncu 2009: 113).

[8] „La pers. I sg. formele cu *voi(u)* + *infinitiv* sau *infinitiv* + *voi(u)* se întâlnesc în textele acestei perioade (forma de viitor cea mai frecventă formată din auxiliarul *a vrea* la prezent urmat sau precedat de infinitiv (*voi(u) cânta* < lat. *voleo cantare* sau *cânta-voi(u)*)" (Frâncu 2009: 115).

[9] Viitorul cu auxiliarul *a vrea* postpus si antepus alternează în aceeaşi frază.

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

easte lângă uşi. Adever grăesc voao. Că *n-are a trece*[10] ruda aceasta, până acelea toate vor fi (Coresi 1889 : 104); adever grăesc voao. Că de acmu *n'am a bea* de acest rod de viţă până în zioa aceea cându o voi bea nou împerăţiea lu Dumnezeu (Coresi 1889 : 105); nu cu păine numai viu *va fi* omul (Coresi 1889 : 5); şi pre mâni *lua-te-vor*. Să nu cumva poticneşti de piatră piciorul teu (Coresi 1889 : 5); grăi lui Is. Eară scrisă easte. *Nu veri ispiti* Dumnezeu Domnul teu[11]; acestea toate ţie *da-voi*. De *veri cărea* de mi-*te-veri închina* (Coresi 1889 : 5); Domnului Dumnezeul teu *închina-te-veri*. Si aceluea unuea *sluji-veri* (Coresi 1889 : 5); şi *face-voiu* pre voi vânători de oameni (Coresi 1889 : 6); fereciţi ceea ce plângu-se că aceea *mângăea-se-vor*. Ferice blănzii că aceea *îndulci-vor*. Pământul. Ferice flămânzii şi însetaţii pentru dereptate că aceea *sătura-se-vor*. Ferice milostivii că aceea miluiţi *fi-vor*. Ferice curaţii cu inima că aceea Domnul *vede*-vor. Ferice pacefăcătorii că aceea fii Domnului *chema-se-vor* (Coresi 1889 : 7); şi *proslăvi-se-va* tatăl vostru ce easte în ceriure (Coresi 1889 : 7).

3.2. Modul conjunctiv

3.2.1. Conjunctivul prezent

când veţi afla spuneţi-mi. ca *să*[12] *merg* şi eu să mă închin lui (Coresi 1889: 3); vru amu Irod *să ceră*, coconul *să*-l *piarză*[13] voao[14] (Coresi 1889: 3); nece aprinde lumânarea şi *să* o *pui* ea după dos. ce în sveştnic. Şi luminează tuturor căţi-s în casă. aşa *să se lumineze* lumina voastră inaintea oamenilor. ca *să vază* ale voastre bune lucrare (Coresi 1889: 7).

3.2.2. Conjuncţia *să* cu sens de *dacă*[15]:

şi apropie-se câtră el ispititoriul şi zise *să eşti* fiiul Domnului zi de în pietrile acestea păine să fie (Coresi 1889: 5); *să eşti* fiiul Domnului aruncă-te jos, scrisă amu easte (Coresi 1889: 5).

[10] „În normele regionale existau mai multe forme de viitor: 1) cu auxiliarul *a vrea* la prezent urmat sau precedat de infinitiv (*voi(u) cânta*); 2) forme de tipul *am a cânta* (< *habeo ad cantare*), formaţie întâlnită şi în sardă (*app'a kantare*); 3) forma de tipul *am să cânt*, rezultată din forma de tipul *am a cânta*, prin înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, proces în primă desfăşurare în perioada cercetată" (Frâncu 2009: 115).

[11] „La persoana II-a sg. auxiliarul *a vrea* are în toate variantele literare numai forma mai apropiată de etimon *veri* (lat. *velis*) cu varianta *ver*, cu excepţia variantei din Banat-Hunedoara, care prezintă alături de această formă şi forma nouă, *vei*, impusă de normele limbii literare" (Frâncu 2009: 115).

[12] În limba română actuală, conjuncţia *să* „s-a fixat numai la conjunctiv şi a devenit un semn al acestui mod, un morfem"; „fixarea exclusivă a acestei conjuncţii numai la conjunctiv este o caracteristică numai a dacoromânei actuale"; „În dialectele aromân şi meglenoromân conjuncţia *să* nu se limitează numai la distribuţia cu conjunctivul, ci se combină şi cu imperfectul indicativului (arom. *s-putea*) şi cu condiţionalul (*s-putearemu, vrea s-cântaremu*). O situaţie asemănătoare există şi în dacoromâna veche, în care *să* se putea combina în egală măsură cu conjunctivul, indicativul, condiţionalul" (Frâncu 2000: 64).

[13] În privinţa verbelor cu radicalul în *d*, C. Frâncu este de părere că acestea „nu cunosc decât formele iotacizate, formele refăcute de tipul *aud, văd, răspund, cred* nefiind atestate în nici un text" (Frâncu 2009: 93).

[14] Formele neiotacizate de tipul *să ceară, să piară* apar alături de formele analogice iotacizate încă din secolul al XVI-lea : *să să ceaie, să piaie*. Formele normale de tipul *să ceară, să piară* sunt mai frecvente decât formele analogice iotacizate de tipul *să ceaie, să piaie* în textele citate mai sus şi ele s-au impus în normele limbii literare de mai târziu" (Frâncu 2009: 95).

[15] „Limba română este singura limbă romanică care a izolat la conjunctiv conjuncţia condiţională *să* (< *se* < lat. *si*)" (Frâncu 2000: 64).

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

3.3. Condiţionalul

3.3.1.Condiţionalul prezent

Zise Domnul cine va săblâzni unul de aceşti mici ce cred întru mine, bine *ară fi*[16] lui mai vrătos să lege piatra moriei de cerbicea lui (Coresi 1889: 93); şi de n'*ară fi* a se scurta zilele acelea n'*ară fi* amu să se mântuescă toate trupurele (Coresi 1889: 103); şi aruîncat să fie în mare şi să te *ară săblâzni* mâna ta. taeo. Mai bine-ţi easte ciung în vieaţă să intri. decât doao mâni avend să intri în matcă (Coresi 1889: 93); şi să te-*ară* piciorul teu *seblăzni*. tae-l. mai bine-ţi easte să întri în vieaţă şcop. decât doao picioare avend aruncat să fii în matcă. în focul nestins (Coresi 1889: 93); şi să te-*ară* ochiul teu *seblezni*, scoate-l. mai bine-ţi easte cu u schiu să întri în împerăţiea Domnului, decât doi ochi avend (Coresi 1889: 93); adever grăesc voao. că şi să *aţi zice* codrului acestui. radică-te şi te aruncă în mare (Coresi 1889: 98); derept aceea grăesc voao. toate câte să *vaţi ruga* cereţi, credeţi că veţi priimi (Coresi 1889: 98).

3.3.2. Condiţionalul perfect

cum n-au fost aşa de începutul lumiei. ce-au făcut Dumnezeu până acmu. şi nu va fi şi de *ară fi* Domnul *scurtat* zilele (Coresi 1889: 103).

3.4. Infinitivul

3.4.1. Infinitivul prezent

teme-se acolo *a merge*[17] veste priimi în somn (Coresi 1889: 4); şi nu începereţi *a grăi* întru voi tată avem Avraam (Coresi 1889: 4); În vremea aceea. Atunce vine Is. De în Galilei la Iordan câtră Ioan *a se boteza* de el (Coresi 1889: 5); Lasă amu. aşa amu cuviinţă easte noao *a înplea* rotă dereptatea (Coresi 1889: 5); În vremea aceea. Atunce Is. dus fu cu Duhul în pustie. *a se ispiti* de diavolul (Coresi 1889: 5).

Bibliografie

Izvoare

Coresi 1889: Coresi, *Tetravanghelul*, ediţie de Gherasim Timuş Piteşteanu, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti.

Coresi 1976 : Coresi, *Psaltirea slavo-română, 1577*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei.

Coresi 1998 : Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitevnic românesc*, ediţie critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române.

[16] Condiţionalul prezent analitic „este format din auxiliarul *a vrea* (sau *a avea* la unele persoane) şi infinitivul verbului. O particularitate a acestui tip de condiţional este forma de pers. a III-a sg. şi pl. cu auxiliarul de tipul *ară* şi *are*; formele *are, ară* s-au menţinut în unele graiuri transilvănene, maramureşene şi bănăţene până în zilele noastre, dar au ieşit din normele limbii literare într-o perioadă posterioară celei cercetate aici (1521−1640)" (Frâncu 2009: 121).

[17] Infinitivul scurt este „mai frecvent decât în zilele noastre, căci procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv era în plină desfăşurare" (Frâncu 2009: 128); referitor la procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, vezi Frâncu 2000: 116−148. Infinitivul scurt „era de obicei însoţit de prepoziţia morfem *a*" ; vezi situaţiile în care infinitivul scurt apare fără prepoziţia morfem *a* în Frâncu 2009: 128.

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)

Lucrări de referinţă

Frâncu 1982: C. Frâncu, *Formele verbale şi pronominale cu î-protetic în limba română*, în „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität", V, 1979−1980, Freiburg.

Frâncu 1983-1984: C. Frâncu, *Geneza şi evoluţia timpurilor verbale supracompuse în limba română*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXIX. A, Iaşi.

Frâncu 2000: C. Frâncu, *Conjunctivul românesc şi raporturile lui cu alte moduri*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Frâncu 2009: C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

GALR 2005*: Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. II.

Minuţ 2002 : Ana-Maria Minuţ, *Morfosintaxa verbului în limba română veche*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Pană Dindelegan 2003: Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional.

Zugun 1980: P. Zugun, *O nouă modalitate de descriere a flexiunii verbale*, în „Analele Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»", Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Morphological and Syntactical Aspects of the Religious Texts Written in the Sixteenth Century

Such concepts as capability, possibility, necessity and obligation are expressed, in Romanian, by the so-called "modal-auxiliary" verbs: *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea* and *a veni*. These verbs have some specific characteristics.

It is generally accepted that the word TIME stands for the concept with which mankind is familiar, devided into past, present and future. And, one must also underline that it is something independent of language. By TENSE we understand that correspondence between the form of the verb and our concept of time. ASPECT is the manner in which a verbal action is experienced or regarded. In Romanian, the "aspect-auxiliary" verbs are: *a începe, a continua, a conteni, a isprăvi, a înceta, a sfârşi, a termina*.

The present article is about flexional verbal forms, also called "compound", "analitic" or "periphrastic" in the grammars of inflected languages. We are going to identify this type of verbal forms in Coresi's *Tetraevanghelul*. We didn't have Coresi's text (printed in 1560-1561) to work with, but we based our research on a newer edition, namely that of Gherasim Timuş Piteşteanu. The bishop reprinted Coresi's text in 1889, in Bucharest (at a printing house named *Tipografia Cărţilor Bisericeşti*.

In order to better describe the morphematic structure of the flexional verbal forms, we consider that Bloomfield's distinction between *bound* and *free forms* is highly appropriate and relevant.

BDD-A1036 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:13 UTC)